

*Марина Бардіна,
аспірантка Докторської школи Національного університету
«Києво-Могилянська академія», помічниця-консультантка
народного депутата України*

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ТА ПУБЛІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Питання рівних можливостей чоловіків та жінок стає все актуальнішим в українському суспільстві. Жінки частіше говорять про дискримінації публічно та докладають зусиль до їх викорінення, ініціюють інформаційні кампанії та закликають громадськість і владу захищати принцип ґендерної рівності.

Рівність прав жінок та чоловіків в українському суспільстві гарантовано низкою законодавчих норм та міжнародних договорів, ратифікованих Україною. Ключові засади рівності між жінками та чоловіками регульовано Конституцією України, Законами України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про запобігання та протидії дискримінації в Україні» та іншими. Зокрема, ст. 24 Конституції України забезпечує умови рівності шляхом наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти й професійній підготовці, у праці та винагороді за неї¹¹. Крім того, Україна зобов'язалася гарантувати однакові можливості за ознакою статі, приєднавшись до низки міжнародних договорів, зокрема Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1980), Загаль-

¹¹ Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print>.

ної декларації прав людини (1948), Міжнародного пакту з прав людини (1966), Конвенції ООН з прав жінок (1952), Пекінської декларації та Платформи дій (1995).

Протягом останніх років в Україні відбулася низка позитивних змін задля забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків у різних сферах життя. Однак жінки й далі переживають досвід дискримінацій частіше за чоловіків та, не маючи належного представництва у процесі прийняття рішень, не завжди можуть впливати на зміни.

Так, участь чоловіків та жінок в українській політиці є неоднаковою, ба більше, не вдаючись до особливих аналітичних дій, можна помітити значну перевагу чоловіків у ключових органах влади. Це у свою чергу призводить до недостатньої участі жінок у прийнятті рішень та творенні так званого порядку денного. Хоч в українському законодавстві передбачено положення щодо недискримінації та однакових прав і можливостей чоловіків та жінок у різних галузях, політична нерівність продовжує існувати. Крім того, у частині Законів України досі лишаються незмінними дискримінаційні щодо жінок статті, а парламент демонструє свою неспроможність захистити жіночі права та підтримати необхідні законопроекти.

Сьогодні, за результатами доповіді Всесвітнього економічного форуму Gender Gap Report 2018, Україна за показниками можливостей та залученості чоловіків та жінок у галузях освіти, економіки, здоров'я та політики серед 149 досліджуваних країн займає 65 місце. За політичною складовою жіночого представництва – 105 місце, а за кількістю жінок у парламенті маємо ще нижчий рейтинг – 121 місце². Підставою цього показника є те, що кількість жінок в українському парламенті становить 49 із 423 осіб³. Іншим показником низької залученості жінок є число обійманих керівних посад у роботі парламенту. Так, із 27 комітетів Верховної Ради України 5 очолюють жінки, а саме: Комітет з питань

² The Global Gender Gap Report 2018. Geneva, 2018. 355 p.

³ Народні депутати України // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list.

європейської інтеграції, Комітет у закордонних справах, Комітет з питань охорони здоров'я, Комітет з питань податкової та митної політики, Комітет з питань свободи слова та інформаційної політики. У команді українського уряду серед 25 осіб 5 – жінки, зокрема віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, міністр освіти і науки України, виконувач обов'язків міністра охорони здоров'я України, міністр фінансів України, міністр у справах ветеранів України. Міністерство фінансів лише восени минулого року внаслідок відставки міністра очолила Оксана Маркарова, а Міністерство у справах ветеранів є новоствореним, очолює його Ірина Фріз⁴.

Ці цифри демонструють представленість жінок у національних органах влади та, відповідно, формують уявлення про невисокі можливості жінок впливати на порядок денний в країні та мати вагоме представництво у процесі прийняття рішень. Хоча за результатами національного опитування, проведеного у липні 2018 року на замовлення NDI для Офісу віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, на питання «Хто, на Вашу думку, є/має бути більшою мірою залучений до політичного життя?» 37 % українців відповіли, що бажають рівного залучення чоловіків та жінок в політиці⁵. Це свідчить про досить високу підтримку українцями ідеї рівнозначного представництва та участі жінок і чоловіків в політичному житті країни.

Заходи державних органів по досягненню ґендерної рівності

У парламенті питанням просування інтересів жінок займається міжфракційне депутатське об'єднання «Рівні можливості» (далі – МФО). Серед завдань діяльності МФО визначено такі, як просування ґендерної рівності, об'єднан-

⁴ Кабінет Міністрів України // Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/team>.

⁵ Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні. Київ, 2018. 53 с.

ня зусиль законодавчої і виконавчої влади та громадянського сектору щодо просування прав жінок, сприяння процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС. З 2016 року при МФО діє Громадська рада з гендерних питань, якою створено робочі групи за напрямками роботи: політична участь, безпека та миротворча діяльність, гендерно-сенситивний парламент, розширення прав і повноважень в економічній сфері, ратифікація та виконання Стамбульської конвенції, гендерна просвіта. Очолює Громадську раду Лариса Кобелянська.

В уряді для координації питань з гендерної політики у 2017 році запроваджено посаду урядового уповноваженого з питань гендерної політики. З лютого 2018 року посаду очолює Катерина Левченко. Крім того, урядом вжито низку заходів, спрямованих на захист рівності прав та можливостей чоловіків та жінок, зокрема затверджено Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року. Передбачено фінансування реалізації цієї програми, зокрема за рахунок державного та місцевих бюджетів. Орієнтовний обсяг фінансування з державного бюджету на 2018–2021 роки становить 255 тис. грн на кожен рік, з місцевих на 2021 рік – 1 млн 896 тис. грн⁶. Також Кабінетом Міністрів України затверджено Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року та Національний план дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок.

Важливими досягненнями у сфері політики рівних можливостей для чоловіків та жінок є Наказ Міністерства оборони України № 292 від 03.06.2016 «Про затвердження змін

⁶ Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року // Постанова Кабінету Міністрів України. 2018 // URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-socialnoyi-programi-zabezpechennya-rivnih-prav-ta-mozhливостей-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2021-roku>.

до тимчасових переліків військово-облікових спеціально-стей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців», яким скасовуються обмеження на обіймання жінками низки посад в оборонній галузі. Цей наказ є прикладом того, наскільки застарілі норми сприйняття жінок у суспільстві не відповідають сьгоднішнім реаліям. Іншим свідченням подолання дискримінаційного ставлення до жінок є Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 1254 від 13 жовтня 2017 року «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року № 256»⁷. Ним скасовано заборону для жінок працевлаштовуватися на 450 професій, до переліку яких входили водій автобуса, машиніст локомотива, слюсар, матрос, інженер на технічному обслуговуванні літаків, водолаз, машиніст крана та інші. Важко уявити причини, згідно з якими жінки могли б не впоратися з низкою професій, перелічених у «списку 450». Для сучасних жінок він є дискримінаційним та може здаватися штучно створеним з метою обмежити права жінок.

Задля вияву подібних дискримінаційних положень у законодавстві ст. 4 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачено ґендерно-правову експертизу законодавства та проектів нормативно-правових актів⁸. У листопаді 2018 року Кабінет Міністрів України на виконання цього положення прийняв оновлену Постанову «Питання проведення ґендерно-правової експертизи», якою удосконалив процедуру проведення передбаченої законодавством ґендерно-правової

⁷ Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року № 256 // Наказ Міністерства охорони здоров'я України. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1508-17/print>.

⁸ Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» // Відомості Верховної Ради України. 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15/print>.

експертизи⁹. Крім того, новою постановою передбачено запровадження громадської ґендерно-правової експертизи проектів нормативно-правових актів. Згідно з Планом проведення ґендерно-правової експертизи актів законодавства на 2017 рік було заплановано експертизу 10 законів¹⁰, на 2018 – 9 законів¹¹, 2019 – 9 законів та 1 постанови¹². Це свідчить про недостатній рівень перевірки дотримання рівних прав чоловіків та жінок на законодавчому рівні. Крім того, серед запланованих до перевірки законів передусім ті, що було ініційовано Кабінетом Міністрів України чи Президентом. Зважаючи на це, існує реальна потреба в запровадженні для парламенту зобов'язання проводити ґендерно-правову експертизу законів та законопроектів, які було подано народними депутатами України. Наразі у парламенті зареєстровано законопроект № 7283 «Про внесення змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків)», яким передбачено підготовку експертного ґендерно-правового висновку в комітеті, до предмета відання якого належить законодавче забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

⁹ Питання проведення ґендерно-правової експертизи // Постанова Кабінету Міністрів України. 2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pitannya-provedennya-genderno-pravovoyi-ekspertizi>.

¹⁰ План проведення ґендерно-правової експертизи актів законодавства на 2017 рік // Наказ Міністерства юстиції України. 2016. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_51690.

¹¹ План проведення ґендерно-правової експертизи актів законодавства на 2018 рік // Наказ Міністерства юстиції України. 2017. URL: <https://minjust.gov.ua/m/nakaz-ministerstva-yustitsii-vid-29-grudnya-2017-r-49007-pro-zatverdjenya-planu-provedennya-renderno-pravovoi-ekspertizi-aktiv-zakonodavstva-na-2018-rik>.

¹² План проведення ґендерно-правової експертизи актів законодавства на 2019 рік // Наказ Міністерства юстиції України. 2018. URL: <https://minjust.gov.ua/m/nakaz-ministerstva-yustitsii-vid-26-grudnya-2018-r-47637-pro-zatverdjenya-planu-provedennya-renderno-pravovoi-ekspertizi-aktiv-zakonodavstva-na-2019-rik>.

На додаток до урядових нормативно-правових актів з регулювання гендерних відносин парламентом прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях», а також Закон України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу», яким «забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації...». Дискримінаційною в Кодексі законів про працю є заборона залучати жінок до підймання й переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми (ст. 174); заборона працювати у нічний час (ст. 175), крім галузей і видів робіт, які із зазначенням максимальних термінів застосування праці жінок у нічний час має затверджувати Кабінет Міністрів України, але які не є затвердженими; заборона вагітним жінкам та жінкам з дітьми до трьох років бути залученими до робіт у нічний час, до понаднормових робіт, робіт у вихідні дні і направлень у відрядження (ст. 176)¹³. Зважаючи на сучасний стиль життя та можливості жінок, такі положення мають носити характер «за згодою жінки». Адже як можна аргументувати заборону для жінки з дворічною дитиною, яка може лишити її з нянею, не працювати понаднормово чи їхати у відрядження?

Крім того, парламентом прийнято Закони України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з

¹³ Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради України. 1991 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/print>.

цими явищами». Однак ці закони не вирішують комплексно проблему запобігання домашньому насильству та захисту жінок. Як відомо, Україна досі не ратифікувала важливий міжнародний договір, спрямований на захист прав жінок – Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Вона визнає насильство над жінками порушенням прав людини і видом дискримінації та передбачає встановлення кримінальної відповідальності за конкретні злочини проти жінок. Основним аргументом уникнення ратифікації є інтерпретація Конвенції як загрози сімейним цінностям та пропаганди гомосексуальних шлюбів через використання у Конвенції понять «ґендер» та «сексуальна орієнтація». Проти ратифікації Конвенції також виступила Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій, заявивши, що Конвенція – це ризики для суспільної моралі та виховання дітей і молоді.

Крім нормативних заходів, у кооперації парламенту та уряду реалізовано публічну політику, спрямовану на привертання уваги до проблем ґендерної рівності та формування державної позиції щодо залучення жінок у політику. Одним із таких заходів є проведення Українського жіночого конгресу, який проходить в Україні вже два роки поспіль. У ході Конгресів відбувається планування державної політики, спрямованої на забезпечення рівних прав чоловіків і жінок, обговорюють законодавчі механізми, інформаційні кампанії, участь жінок у сфері безпеки, принципи реалізації ґендерного бюджетування, впровадження рівності в галузі економіки, зокрема зменшення розриву в оплаті праці. У першому Конгресі взяв участь Прем'єр-міністр України Володимир Гройсман, який у своїй промові наголосив, що «Структура українського парламенту щодо ґендерної рівності дещо змінилася, але цього абсолютно недостатньо». Президент України Петро Порошенко зазначив, що «Скрізь, де потрібні зміни, самовідданість, чесність, сила духу, – ми точно побачимо жінок. Це і є українська woman power – феномен, який ми ще до кінця точно не

усвідомили, але рухаємося впевнено в цьому напрямку»¹⁴. Результатом Другого українського жіночого конгресу стало формування напрямків роботи на 2019 рік у вигляді резолюції. Серед напрямків: розширення економічної участі жінок, забезпечення принципів гендерної рівності у секторі безпеки й оборони та правоохоронній діяльності, інституціалізація принципів гендерно орієнтованого бюджетування та розширення політичної участі жінок. Зокрема, останнім передбачено запровадження тимчасових гендерних квот у виборчому законодавстві та добровільних партійних квот не менше 30 % для однієї статі, а також проведення гендерного моніторингу виборчих кампаній у 2019 році.

Місце гендерних квот в українському законодавстві

Питання гендерних квот є особливо актуальним в передвиборчий період. Як відомо, квоти є одним із методів позитивної дискримінації жінок, спрямованої на збільшення їх представництва у владі, що реалізується під час складання партійних списків.

На сьогодні в українському законодавстві ст. 3 Закону України «Про місцеві вибори» закріплена квота в 30 % лише для місцевих виборів, однак вона має рекомендаційний характер – за невиконання квоти жодних санкцій законодавством не передбачено¹⁵.

На рівні національних виборів квотний принцип відсутній. Стимулювальним заходом для гендерного представництва в партіях є додаткове фінансування партій з державного бюджету згідно зі ст. 17-5 Закону України «Про політичні партії в Україні»: якщо за результатами останніх виборів народних депутатів України кількість представників однієї

¹⁴ Другий Український Жіночий Конгрес визначив пріоритетні напрямки політики рівних прав і можливостей в Україні // Уніан. 2018. URL: <https://www.unian.ua/society/10371897-drugiy-ukrajinskiy-zhinochiy-kongres-viznachiv-prioritetni-napryamki-politiki-rivnih-prav-i-mozhливостей-v-ukrajini.html>.

¹⁵ Закон України «Про місцеві вибори» // Відомості Верховної Ради України. 2015 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19/print>.

статі серед обраних від відповідних політичних партій народних депутатів України, які набули своїх повноважень, не перевищує двох третин від загальної кількості народних депутатів України, обраних від цієї політичної партії¹⁶.

Аби закріпити ґендерний принцип формування списків політичних партій, в парламенті зареєстровано законопроект № 1456 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі)» від 12 грудня 2014 року, яким передбачено зміни до законодавства щодо ґендерних квот¹⁷. Зокрема, запропоновано внести зміни до Законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». У законопроекті пропонують встановити квоту у 30 % (у затвердженому виборчому списку кандидатів однієї статі має бути не більше за 70 % від загальної кількості висуванців політичної партії, виборчого блоку). Водночас у першій за списком п'ятірці частка кандидатів однієї статі не має перевищувати 60 %, у кожній наступній десятці – 70 %.

Також цим законопроектом вводять санкції за недотримання квотного принципу – Центральна виборча комісія на національних виборах чи відповідна територіальна виборча комісія на місцевих виборах не приймають документи, якщо у затвердженому виборчому списку частка кандидатів однієї статі не відповідає квотному принципу.

Критика цього законопроекту полягає у наступному: оскільки законопроект було зареєстровано ще в 2014 році,

¹⁶ Закон України «Про політичні партії в Україні» // Відомості Верховної Ради України. 2001 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/print>.

¹⁷ Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі)» № 1456. // Відомості Верховної Ради України. 2014.

один із Законів України, до яких він апелює, а саме «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», втратив свою чинність. Замість нього тепер діє Закон України «Про місцеві вибори» від 2015 року. Крім того, маймовірною для виконання в українських реаліях є умова квоти у першій п'ятірці та кожній наступній десятці.

Зважаючи на тривалість проходження законопроектом процедурних етапів, можна припустити, що парламент не зацікавлений у прийнятті цього законопроекту й бажає провести парламентські вибори у 2019 році без гендерної квоти. Однак привернути увагу парламентарів до законопроекту може активна адвокаційна кампанія громадськості.

Крім законопроекту № 1456, квотний принцип передбачений у Проекті Виборчого кодексу України (№ 3112-1), який було прийнято у першому читанні. У ньому встановлено представництво жінок та чоловіків у виборчих списках кандидатів у народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим та кандидатів у депутати міських та обласних рад у порядку, де у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і т. д.) кожного виборчого списку має бути не менше двох кандидатів кожної статі¹⁸. За невиконання квотного принципу під час формування загальнодержавного та регіональних виборчих списків кандидатів у народні депутати України Центральна виборча комісія відмовляє в реєстрації усіх кандидатів у депутати, висунутих партією.

Восени 2018 року відбулася акція на підтримку виборчої реформи та вимоги прийняти Виборчий кодекс. Представниці жіночих громадських організацій вимагали закріпити в законодавстві 50 % виборчих квот та санкції для партій за їх недотримання. За Проект Виборчого кодексу досі не проголосували, проте існує ймовірність його прийняття до парламентських виборів 2019 року. У разі прийняття нового Виборчого кодексу з'явиться потреба у просвітницько-інформаційній кампанії з метою реалізації партіями квотного принципу.

¹⁸ Проект Виборчого кодексу України № 3112-1 // Відомості Верховної Ради України. 2015.

Як бачимо, протягом останніх років було вжито низку заходів, спрямованих на забезпечення рівних прав жінок та чоловіків в українському суспільстві. Політика щодо гендерної рівності реалізується як парламентом, так і урядом. Частина дискримінаційних положень втрачає чинність, задають нові норми у сфері захисту прав жінок, відбувається публічна політика держави щодо представництва жінок у низці галузей, забезпечується участь громадськості у процесі напрацювання ґендерних політик.

Проте жінки лишаються недостатньо представленими у політиці, зокрема на керівних посадах, про що свідчить сучасний розподіл посад у парламенті та міністерствах. У передвиборчий період питання жіночого представництва стає особливо актуальним, триває дискусія про необхідність застосування квотного принципу шляхом внесення кандидаток до списків політичних партій. До того ж очікують регулювання порядку ґендерного представництва у списках. Наразі належне законодавство не прийняте Верховною Радою України, але існує суспільний попит на однакову участь жінок та чоловіків в політиці, що свідчить про продовження відповідної дискусії та вимогу громадського середовища імплементувати принцип квоти. Крім застосування самих квот, досвід місцевих виборів продемонстрував необхідність введення санкцій за невиконання положень законодавства щодо представництва жінок у списках політичних партій.

Наразі важливою є адвокаційна кампанія громадянського суспільства та академічної спільноти з аргументованою вимогою прийняття ґендерного принципу формування списків політичних партій. Інакше Україна ризикує ще тривалий час знаходитися в аутсайдерах за показником представництва жінок у парламенті, що точно не є перевагою в очах міжнародної спільноти й демонструє недостатній захист жіночих прав і ґендерної рівності в українському суспільстві.

Бібліографія:

1. Народні депутати України // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list.
2. Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року // Постанова Кабінету Міністрів України. 2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-socialnoyi-programi-zabezpechennya-rivnih-prav-ta-mozhливостей-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2021-roku>.
3. Другий Український Жіночий Конгрес визначив пріоритетні напрямки політики рівних прав і можливостей в Україні // Уніан. 2018. URL: <https://www.unian.ua/society/10371897-drugiy-ukrajinskiy-zhinochiy-kongres-viznachiv-prioritetni-napryamki-politiki-rivnih-prav-i-mozhливостей-v-ukrajini.html>.
4. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» // Відомості Верховної Ради України. 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15/print>.
5. Закон України «Про місцеві вибори» // Відомості Верховної Ради України. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19/print>.
6. Закон України «Про політичні партії в Україні» // Відомості Верховної Ради України. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/print>.
7. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради України. 1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/print>.
8. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print>.
9. Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні?ні. Київ, 2018. 53 с.
10. Кабінет Міністрів України // Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/team>.
11. Питання проведення ґендерно-правової експертизи // Постанова Кабінету Міністрів України. 2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pitannya-provedennya-genderno-pravovoyi-ekspertizi>.

12. План проведення ґендерно-правової експертизи актів законодавства на 2017 рік // Наказ Міністерства юстиції України. 2016. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_51690.

13. План проведення ґендерно-правової експертизи актів законодавства на 2018 рік // Наказ Міністерства юстиції України. 2017. URL: <https://minjust.gov.ua/m/nakaz-ministerstva-yustitsii-vid-29-grudnya-2017-r-49007-prozatverdjennya-planu-provedennya-ґenderno-pravovoi-ekspertizi-aktiv-zakonodavstva-na-2018-rik>.

14. План проведення ґендерно-правової експертизи актів законодавства на 2019 рік // Наказ Міністерства юстиції України. 2018. URL: <https://minjust.gov.ua/m/nakaz-ministerstva-yustitsii-vid-26-grudnya-2018-r-47637-prozatverdjennya-planu-provedennya-ґenderno-pravovoi-ekspertizi-aktiv-zakonodavstva-na-2019-rik>.

15. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року № 256 // Наказ Міністерства охорони здоров'я України. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1508-17/print>.

16. Проект Виборчого кодексу України № 3112-1 // Відомості Верховної Ради України. 2015.

17. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі)» № 1456 // Відомості Верховної Ради України. 2014.

18. The Global Gender Gap Report 2018. Geneva, 2018. 355 p.